

Kannanotto opetus- ja kulttuuriministeriön linjaukseen Varastokirjaston palvelujen muuttamisesta maksullisiksi

Opetus- ja kulttuuriministeriö on linjannut 29.10.2025, että Varastokirjaston artikkelikopioiden sähköisestä toimittamisesta ja kaukolainauksesta tulee maksullisia keväällä 2026. Lisäksi OKM:n linjauksen mukaan samalla luovutaan käytännöstä, että Varastokirjasto on maksanut aineistoa lähettävän kirjaston rahtikulut ja pakkausmateriaalit.

Varastokirjasto perustettiin vuonna 1989 tieteellisistä ja yleisistä kirjastoista siirrettävän aineiston säilyttämistä ja käyttöönasettamista varten. Tehtävänsä Varastokirjasto on hoitanut kustannustehokkaasti osana maamme kirjastoverkkoa.

Kaikki kirjastosektorit sekä alan verkostot ja yhdistykset ovat lausunnoissaan painokkaasti korostaneet Varastokirjaston palvelujen maksuttomuuden säilyttämisen merkitystä tiedon saavutettavuuden ja kirjastojen ja tietopalvelujen toimintaedellytysten kannalta. Pienen maamme tietohuoltoa toteuttaa toimiva kirjastoverkko, jossa Varastokirjastolla on keskeinen rooli. Tieteelliset kirjastot ja erikoiskirjastot ovat luovuttaneet Varastokirjastoon tuhansia hyllykilometrejä pääasiassa julkisin verovaroin hankittua tieteellistä kirjallisuutta luottaen palvelulupaukseen, että aineisto on tarvittaessa maksutta käytettävissä tutkijoille ja muille tiedon tarvisijoille.

Varastokirjaston tehtävänä on vähemmän käytetyn kirjallisuuden säilyttäminen ja käyttöön saattaminen – kyse ei ole arkistoinnista. Keskitetty palvelu on taannut suomalaiselle tutkimukselle mahdollisimman laajan aineistopohjan ja historiallisen perspektiivin huolehtimalla sellaisen kirjallisuuden saatavuudesta, joka ei enää sovi muiden kirjastojen kokoelmiin. Digitalisaatio ei tule korvaamaan vähänkätetyn painetun kirjallisuuden tarvetta tutkimuksen arvokkaana lähdeaineistona.

Linjaus kaukolainauksen ja artikkelikopioiden sähköisen toimittamisen maksullisuudesta vie pohjaa Varastokirjaston alkuperäiseltä tarkoitukselta. Kokoelmien lahjoittaminen maksullisena rahtina Varastokirjastoon tiedostaen, että niiden käytöstä joutuu jatkossa maksamaan, nostaa kynnystä luovuttaa aineistoja. Samoin Varastokirjastosta tilaamisen kynnys nousee maksullisuuden myötä. Linjattu malli rapauttaa siten toimivaa kirjastoverkkoamme. Erityisesti pienten kirjastojen, kuten monien erikoiskirjastojen kohdalla maksullisuus voi heikentää kirjastojen mahdollisuuksia luovuttaa aineistoja sekä hankkia aineistoja käyttöönsä.

Varastokirjaston palveluiden maksullisuus vaikuttaa kirjastojen asiakasmaksuihin. Kustannusvaikutuksia arvioitaessa on tärkeää huomioida myös hallinnollinen lisätyö, jota maksujen käsittely aiheuttaa prosessin kaikissa vaiheissa – ei ainoastaan Kansallisarkistolle laskuttajana, vaan myös kirjastoille ja organisaatioiden talouspalveluille laskujen tiliöinnin, asiatarastuksen ja rivikustannusten muodossa. Kokonaistaloudellisesti tämä ei ole tarkoituksenmukaista.

Pääsy tietoon on sivistyksen kivijalka

OKM:n korkeakoulutuksen ja tutkimuksen visiotyössä 2040 korostetaan tavoitetta nostaa Suomi sivistyksen, demokratian ja tieteen vapauden kärkimaaksi. Kommentoitavana olevassa OKM:n korkeakoulutuksen ja sivistyksen visiossa on hahmoteltu seuraavaa:

”Suomalainen yhteiskunta mahdollistaa jokaiselle edellytykset laajaan sivistykseen, koulutukseen ja omien kykyjen kehittämiseen lähtökohdista riippumatta.”

Varastokirjaston maksullistaminen ei tue näitä hahmoteltuja tavoitteita vaan päinvastoin edistäisi sivistyksellistä epätasa-arvoa. Sivistyksen kärkimaa -tavoitteen toteuttamiseksi tarvitaan toimenpiteitä, jotka edistävät luotettavan, tutkitun tiedon saavutettavuutta yhteiskunnassamme. Näin jatkuvan oppimisen edellytyksiä voidaan tukea ja edistää myös alueellista tasa-arvoa.

Yllä mainitun perusteella pyydämme, että opetus- ja kulttuuriministeriö harkitsee vielä uudelleen päätöstä Varastokirjaston maksullisuudesta ja laatii vaikutusten arvioinnin ennen päätöksen tekoa.

Anne Lehto
Puheenjohtaja
Suomen tieteellinen kirjastoseura (STKS) ry.

Virpi Kultanen
Puheenjohtaja
Erikoiskirjastojen neuvosto (ErikN)